

Prethodno priopćenje
UDK 398.3 Perun (497.5) : (914.391)
Primljeno 2011-05-30
Prihvaćeno za tisak 2013-01-15

FRANJO MARČETIN, PERUNOVA EPIKLEZA

Đuro Franković, Pečuh

Sažetak

U mitologiji slavenskih i baltičkih naroda pojavljuje se gromovnik Perun (Perkunas) i njegov suparnik Veles ili Volos (Velnias), bog stada – što je nastavak drevne indoeuropske tradicije u kojoj se “onaj svijet” zamišlja kao jedan veliki pašnjak – ili “zmijski skot”, te oni u slavenskom i baltičkom “panteonu” zauzimaju ključnu ulogu. Stalno se sukobljavaju, i to s razlogom; naime, Veles kada napušta svoj prostor (dno ili korijenje drveta, nizine) postaje opasan za svoga protivnika, poglavito za ljudsku zajednicu. Međutim, u svom prostoru nije opasan.

Perunovo ubojito oružje jest grom ili sjekira (u pučkoj tradiciji vjeruje se kako grom kad udari u zemlju za izvjesno vrijeme izađe na površinu; jednako tako, kamenite sjekire iz kamenog doba smatraju se gromom).

No, s vremenom je gornji sloj slavenske poganske religije razbijen te Perunovu ulogu preuzimaju sv. Ilija, sv. Mihael, donekle i sv. Petar i sv. Juraj, dok Velesovu sv. Nikola.

U ovome radu želimo naglasiti kako smo na rubu hrvatskog povijesnog i kulturnog prostora naišli na još jednu moguću Perunovu epiklezu (επίκλησις, grč. epiklesis – zazivanje, pridjevak, prezime, zaziv) u osobi Franje Marčetina u podravskim Martincima (Felsőszentmárton), nedaleko Szigetvára.

Ključne riječi: mitologija; epikleza; Perun – Veles; Franjo Marčetin; zmije-žene, vrag; arbor mundi – vrba, hrast; sjekira, raskomadanje; cikličnost; borba

Kad je riječ o samom imenu *Franje Marčetina* valjalo bi istaknuti da se u njegovoj prezimenskoj osnovi nazire *marč*, uz uvećanicu /augmentativ/ *-etin*, čije je značenje *mariti*, *skrbiti*. Dakako, *marč* označava u dalmato-romanskoj leksičkom ostatku mjeseca *martius*, *mart*, *marac*, *marač*, od boga *Marsa*, komu je bio i sam mjesec posvećen. Naprosto se nameće pitanje hoće li Marčetin *skrbiti* o nekoj ili imati neku stanovitu ulogu u početnom proljetnom mjesecu? Na odgovor

nailazimo u ovdje priopćenim predajama iz podravske Martinaca u Mađarskoj.

“Taj Franjo Marčetin kad je išo u našu šumu na Brođanjce, tamo k Brlobašu, onda dojde Dravica. Tako jedared je on otišo. Nedelja je bila baš, ode on pogledat šumu. Onda ona Podravka se šuma bila. Kad on otišo u vrbak tamo gleda ovo-ono... Otišo pod Dravu po vodu i tamo blizu kod vode našo debelu kladu, odrezenu vrbu, već više godina bila tamo, kora njoj se popucala. On će svojom sikirkom tu koru odseć nek se suši to drvo, pa će s konjima to dopeljat doma, pa će zrezat, pa bu se mogo s tim grijat.

Gledi tu dvi zmije. Pita on nje:

– Što vi tuka tražite?

One njemu:

– Ču-ću-ću!

– Nemojte ćućukat, kažite otkud ste i što ste?!

Nećo kazat. Hej, al on s tom sikirkom hudri! Nje na veliku koru nagrabi i ode i baci u Dravu. Hej, kad to kroz pol sata to taki vijar je došo da tu vodu, to tako debeli forgov bio da taj vetar te komadičke sve povadio iz vode.

Dok Franjo otišo doma, al on ne mre nikam... A to je bila iz Puklic sna i svekrva, samo tamo nje je mrak dostigo, onda niso mogle dalje it, otišle so pod koru i tamo so spale. On je znao da ko je to...

A bila kod nas jedna baka stara koja znala tako nešto izlečit. On otišo k njoj, vidi da ne mre nikam i umrt će. Kaže njemu baka:

– Sinak, jesem ti kazala da neka tako nešto dirat, da moreš nasradat! Zato sad ću te još jedared izlečit al više da mi u tako ne pačeš prste!

– No pa dobro, staro, neću više.

Je on lego na posteljku. Ona njega pričela trti z nekakom maščom. To kako ga je trla na nogama išle so mu van nekake iskre. On jauče, dok ga to boli. No kad ga dobro nartla kaže:

– Ozdravet ćeš, al tri dana iz dvora na put mi da ne deš! Ako zideš, ne bu dobro.

Je on zišo iz posteljke dole pa sedi u dvoru. A teško to njemu biti u dvoru, al laglje mu bilo puno. To drugi dan sad mu još laglje dok ga baka dobro zvrčila. Tako treći dan, al to nekake žene ido. Baš bila žetvena dob, nose svojima južinu van na polje di se žanje. Jedna projde... dvi zajedno... A kad jedanputa on se ne mre trpet više, vrag je vrag, on ode i sedne pred svoju lesu i gleda: ido tri gizdave mlade. Dojdo do njega i jedna korpu dene dole i njemu dvi zakačči i korpu ufati i ode.

Treći dan mu se ruka osušila. On oped baki:

– Bako, tako i tako sem prošo. Nisem vas šteo slušat sem otišo na put i došle so tri mlade i jedna me ćunila. Eto gle, ruka će mi se osušit.

– E, sinak dragi, ako će ti se osušit ja više pomoć ne mrem! Ja morem trti onda još bu gorje. Kazala sem ti ne di na put, ti nećeš slušat!

Tako se Franji Marčetinim jedna ruka osušila.”

(Kazivač: Jozo Pandur, rođen u Martincima / Felsőszentmártonu 1923.)

---

dojt– doći; *vrbak* – vrbik; *tuka* – ovdje, tu; *sikirka* – sjekirica; *forgov (hung.)* – vrtlog, vir, matica; *ne mre* – ne može; *natrti* – izmasirati nekoga; *laglje* – lakše; *zvrčiti* – izliječiti; *lesa* – kapija; *južina* – objed, ručak; *gizdav* – lijepo ubučen; ponosan; *deti* – staviti, položiti; *zakupčit* – čušiti nekoga; *ćunit* – čušnuti; *morem* – mogu

Marčetin je junak zbog svoje *ubojite sjekire* i *stalne borbe* protiv podzemnih božanstava: majke i njezine kćeri, koje su, ustvari, *zmije*, s njima u proljeće počine borbu; naime, one se pojavljuju na njegovom prostoru, pored Drave, pod korom stabla srušene suhe vrbe. Na početku vegetacijskog ciklusa ishod borbe donosi uspjeh Marčetinu, međutim, svršetkom ciklusa (žetva) pobjeđuju žene zmije.

Franjo Marčetin svoje je neprijatelje *zmije-žene* isjekao na sitne komadiće, te ih bacio u rijeku Dravu. Na iste analogije nailazimo u starom Egiptu i Mezopotamiji gdje se je žrtva isjekla na sitne komade, pokupila i bacala u vodu rijeke, kao žrtva plodnim vodama.

Prema podravskoj hrvatskoj predaji, tada se nad Dravom podigao vjor te je u zrak ponio sa sobom komadiće posječenih zmija. Na taj način zmije-žene nestaju i ponovno se javljaju za vrijeme žetve, kao ručkonoše. (U tradiciji i hrvatskog naroda dobro je poznata *zmija ručkonoša*.)

U daljnjem odgonetanju simboličkog sustava valja reći da se vrba kod nekih naroda, primjerice u Mezopotamiji, smatrala svetim drvetom. Ona se istovremeno poistovjećuje s drvetom svijeta (*arbor mundi*). U predaji vrba je već više godina srušena, što nas nedvojbeno upućuje da su na zemlji zavladaile sile kaosa, stoga u kozmosu valja uspostaviti red. No da bi ponovno bio vraćen narušeni red za to je sposoban jedino junak civilizator, Franjo Marčetin.

Vrba se ubraja u krug “nerodnog drva”, sa simboličkim obilježjem “divlje”, stoga predstavlja svijet divljine ili mjesto ulaza u njega. No svijetom divljine možemo smatrati i “onaj svijet”, drugi svijet ili svijet mrtvih, odnosno svijet pored voda. Zmije žene nisu stigle u svoj prostor u takozvani “Puklic”, već samo do njegova ulaza, a to je još Perunov prostor, odnosno Franje Marčetina. Zmije bit će ubijene jer su opasne – prouzrokujući kaos – i vraćene u vodu, u svoju sferu.

Marčetin pobjeđuje zmije i žrtvuje ih za biljni rod. U toj cikličnoj borbi najprije on pobjeđuje, međutim u predaji ne dobijamo jasan odgovor na koji je način već prvom prigodom nastradao, obolio, što bi značilo da se borba između zmija

i Marčetina nastavlja.

U slučaju ubijanja zmija riječ je o ritualnom ubojstvu bogova i duhova vegetacije; naime, krvoproliće je poznato kao jedinstven motiv vezan uz boginje plodnosti. Ovakvi mitovi ustvari su glavne verzije vegetacijskih ili kalendarskih mitova. U njima je očuvan kultski lik Velike Boginje kao otjelovljenje stvaralačke moći prirode. Stoga je razumljivo: bogovi i boginje plodnosti neodvojivi su od roda, a svojom cikličnom smrću i ponovnim rađanjem osiguravaju rodost ('beričet'), upravo kao i žitarice.

U agrarnom obredu poznato je raskomadanje mitskih kraljeva i bacanje njihova raskomadnog tijela, a na taj način bit će usmrćeni i drugi bogovi: Oziris, Dinozije, Balu i sl. Zmije žene možemo smatrati i "dema božanstvima" koja se poistovjećuju sa žitnim rodnom, a plodnost donose djelići njihova raskomadnog tijela.

Nakon dramatičnog i krvavog sukoba između Marčetina i zmija žena iz Puklica (podzemlje) pristiže vrijeme žetve. Tada Franju jedna od triju prekrasnih žena, koje nose ručak žeteocima na polje, dva puta ćušne, uslijed čega će se Marčetinu osušiti jedna ruka.

Prema modelu iz drevnih mitopoetskih predstava, njegov se poraz ponavlja slično njemu srodnim figurama, ali taj poraz nikada nije konačan. Naime, na koncu, odnosno početkom vegetacijskog ciklusa on pobjeđuje: zmije sasiječe na komade, sa svrhom da žrtva donese bogat urod žitarica. Čitav se mit, dalo bi se reći, iz godine u godinu ponavlja. U proljeće Marčetin pobjeđuje, dok svršetkom žetve (ljeta) pobjedu nose njegove suparnice.

Pored opisane borbe Franje Marčetina sa zmijama nazire se i njegova stalna borba protiv *vražića* (epikleza Velesa) koji se njiše na granama *hrasta*, odnosno *rastjeruje konje* na konjari te *zastašuje ljude*, dok Franjo upravo, obratno, *zaštićuje stoku i ljude*, u širem smislu čitavu *seosku zajednicu*. Poput Peruna, sjekirirom u ruci, noću goni *vražića*, ali *gol*, što bi značilo da se akteri vraćaju u prapočetno stanje.

"U nekadašnju dob, ima tome 250-300 godin, još kad so Turčini otišli i kada so tuka na Taboru pričeli kuće zidat, nije zidat nego od drveta na poceki pravit, tuka je stanovo stari Faraguš a njegov komšija bio je Franjo Marčetin.

Jedanput kaže Faraguš tim svojim komšiji:

- Mi imamo vraga.*
- A jel imamo?!*
- Kad ja tebi kažem!*
- Kako ti to znaš?!*

– Taj svaku večer oko jedanaest sati dojde najprvo u moj dvor, onda spod moje kujnje dojde u tvoj dvor – oni so imali zajednička vracica. – Tu pred vraci samo oda i oda...

– A kako to zgloda?

– To ko ono dobro ždrebe, a glave nema.

– Čuješ, pa ti imaš pušku, ti sedni u ganjak i ubi ti to, a ja ću otit na konjaru.

– Dobro.

A kad to došlo jedanaest sati, pol dvanaest, al to ide, to se dundoji ispod kuće. Kad je on to spazio pobego u kujnju i pušku ostavio u ganku, ni on smeo ništ.

Ej, kad onaj došo doma sutradan uranje:

– Jesi nešto probo?!

– Da, kad sem ja to vido još i puška ostala u ganku od stra! Ja bež, još se i zaključam.

– No čekaj, k večeri ću ja!

– Evo ti puška, ja ću napunit!

– Ne treba! Što će meni puška?! Ja ne znam pucat, ja ću sikirom to dočekat. Ako tebe stra', mene nije!

Ode on z divana oko deset sati, ode u pojatu i kobile odveže i sveže za stup u ganku. I sedne u svojim ganku i sikirku deo na rame i čeka. Nekad je bilo puno buv, pričele so ga gristi u gaćama, najpotli i gaće sleko dok čo ga buve pojest. Sedne i čeka a gaće obesio na drug u ganku, kako se ruvo sušilo. Ide nešto... Čuje on da je to tamo kod Faraguša u dvoru. I počasu evo na vracica i u njegov dvor.

On đipi i hudri s tom sikirkom, to se puca...! A taj bež, a on za njim, dok nema gaće na sebi on more bežat, on udri po time... Ne mre to njemu pobeć! Taj Franjo Marčetin mogo bežat ko vatrena kola, bio sitan čovečac, a ljut ko tičarica zmija, ni se poplašio od makar koga.

Tuka ga doganjo u taj čošak, ti su bili stari, debeli panji i debeli rasti. I taj je tuka nabežo i cucky so mu pomogli tog trgat i terat, i to je nestalo.

– Majku ti garavu! Nećeš više dojt, ti više glavu nemaš, ja ću ti glavu odseć!

On gleda a njegove kobile tako mirno stoje još ni iz repom ne makno. On se obleće u svoje gaće i jednoj sedne na leđa, i:

– No ajdemo sad na konjaru.

Kad stigo na spašnjik ide nekaki mali na konju, al već doma, a on njemu kaže:

– Kuda ćeš već doma?! Sad je samo polnoći, sad sam treba it na konjaru, nije doma!

Taj njemu ništ ne kaže samo se nuza njeg okrene i jaši. Kodar cigaretlina puši, to njemu se svetli nešto u zubi.

– Dobro, ako nećeš divanit ne moraš!

Pušćo konje preko vode a taj mali otišo pod otaj rast – sad već nije živ nego od onoga rasta zaperak, tog so podsekli neku godinu i to je već bio stari rast – ufati se za granu taj mali i ljulja se.

On otide svojim ortakom a oni svi dršćo od groznice, to stra' debeli...

– Ljudi, šta je vama?!

– Sam ti šuti, dobro što nisi došo prvo!

– Što bi bilo da sem došo prvo?!

– Tu je bio nekaki mali, tim se svetilo iz zub, taj je sve naše konje porastero. Mi ni ne znamo di so naši konji.

– A to ni ništ! – kaže drugi. – Ja kako sem išo surka mi bila na leđima denjena, z gajtani svezana, a kako taj došo moje konje poplašio i kako me u trnje natero surka mi ostala na trnju. Sad koji će bog po nju otit?

– Ja.

On ode, surku ufati i donese surku.

– Kako?! Tebe ni stra?!

– Pa kako bi me bilo, sad je nuza me jašio. Tu se ljuljo na debelim rastu. Otišo sem po surku i već ga nisem tamo našo. Kaki ste vi Ljudi?!”

(Kazivao: Jozo Pandur, Martinci)

---

komšija (tur.) – susjed; dojt – doći; kujnja – kuhinja; vracica – manja vrata pred kućom; zgledat – izgledati; gledati; ganjak (germ.) – trijem; dundojit – tutnjiti; grmjeti; sikira – sjekira: z – s; divan (tur.) – razgovor; pojata – štala; buva – buha; đipiti – skočiti; vatrena kola – lokomotiva; tičarica zmija – zmija koja živi u duplji drveta; tuka – ovdje, tu; cucak, cucki – pas, psi; obleći se – obući se, oblačiti se; spašnjik – pašnjak; cigaretlin – cigareta; deti – staviti; denjeno – stavljeno

U tradiciji slavenskih i baltičkih naroda *hrast* je sveto drvo Peruna (Perkunasa), na koje se penje njegov vječiti neprijatelj Veles. Ovaj posljednji katkad u obliku *zmije*, ili *zmaja*, tj. *pozolja* leži na dnu stabla u blizini korijenja, što označava donji, podzemni svijet, svijet ktoničnih sila. Neprijeporno je da je u tim predajama podravske Hrvata u Mađarskoj Velesove osobine u potpunosti primao vrag.

O Marčetinu se kazuje da ima natprirodne osobine: hrabar je, srdit kao “tičarica zmija”, brzo stiže kamo treba, štiti ljudsku zajednicu i slično. Pojavljuje se na konju ili čuva konje, goni vraga koji se penje na sveto hrastovo stablo, na kozmičko drvo. Ovdje nabrojane osobine vjerojatno su nekoć bile karakteristične i za poganskoga boga, Peruna.

Nije slučajno čak ni to da se u navedenu predaju unosi izvrnuta sintagma koja

bi prema značenju trebala glasiti tako da od vraga konje jedino može sačuvati bog ("koji će bog po nji otiti?"). Na postavljeno pitanje Marčetin odgovara: "ja", znači, da se on i na taj način poistovjećuje s poganskim bogom.

Nije slučajan ni naziv Marčetinova imena, jer je on, kao proljetno, ratničko božanstvo na konju s oružjem (sjekira) u ruci, jednako tako i u sprezi s bogom proljeća i bogom rata Marsom u Rimljana.

Svi su oni baštinici zajedničke nam indoeuropske tradicije.

LITERATURA

BELAJ, Vitomir

1988a: *Randbemerkungen zu Katičić "Nachlese"*. U. *WSIJb* 34:159-161

1990: *Hoditi-goniti : Drugi aspekt jednoga praslavenskoga obreda plodnosti*. *Studia ethnologica* vol. 2. Sveučilište u Zagrebu Filozofski fakultet Centar za etnološku kartografiju, Zagreb

1998: *Hod kroz godinu : Mitska pozadina hrvatskih narodnih običaja i vjerovanja*, Golden marketing, Zagreb

FRANKOVIĆ, Đuro

1986: *Drvo nasred Podravine, Usmene pripovijetke*, Budapest

1989: *Zlatne niti, Usmene pripovijetke*, Budapest

1990: *Mitska bića podravskih Hrvata*, Etnografija južnih Slavena u Mađarskoj, broj 9., Budimpešta

1993: *Da su grane do neba*, Etnografija južnih Slovena u Mađarskoj (EjSuM), broj 10., Budimpešta

1996: *A magyarországi Dráva menti horvát epikus hagyomány mitikus lényei* (u rukopisu)

1996: *Dema božanstva u podravskih Hrvata i njihove interetničke veze*, Etnografija Hrvata u Mađarskoj, broj 3., Pečuh

1997b: *Mitopoetska slika hrvatskih đurđevdanskijh pjesama i običaja Hrvati i Mađari u svjetlu prožimanja kultura i jezika*, Bibliotheca Croatica Hungariae, knjiga 2., Pečuh

1997c: *Todori, Sveti Todorovi konji*, Etnografija Srba u Mađarskoj, broj 1., Budimpešta

1999a: *Krikus-kraкус*, Usmene pripovijetke, Pečuh

FRANKOVICS György

1986: *Néhány párhuzam a kovácsról: a szerbek, a horvátok és a magyarok hiedelmében*, Békéscsabai Néprajzi Nemzetiségtudató Konferencia előadásai, broj 1., Budapest-Békéscsaba

1998: *A magyarországi Dráva menti horvátok dema istenségei (vilák, kígyók)* Válogatás a magyarországi nemzetiségek néprajzi köteteiből, broj 2.

1999: *Termékenységi karácsonyi istennők – Mária, az ég királynője*, Horvátországi Magyarság, godište VI. broj 12., Osijek

KATIČIĆ, Radoslav

1989: *Hoditi-roditi : Tragom tekstova jednoga praslavenskoga obreda plodnosti*, *Studia ethnologica* vol. 1, Centar za etnološku kartografiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

NOVAK, Marija

2007: *Tragovi hrvatske mitologije*, Institut za etnologiju i folkloristiku, Biblioteka Nova etnografija, Zagreb

VINŠČAK, Tomo

1991: *Gdje tražiti hrvatski Olimp?*, Studia ethnologica, 3-29, Zagreb

2002: *Vjerovanja o drveću u Hrvata*, Naklada Slap, Jastrebarsko

FRANJO MARČETIN, PERUN'S EPICLESIS

By Đuro Franković, Pečuh

Summary

In the Slavic and Baltic people's mythology there is the lightning-wielder Perun (Perkunas) and his rival Veles or Volos (Velnias), the god of the herd – and this is the continuation of the ancient Indo-European tradition where the “promised land” is thought of as a huge pasture field – or the “snake litter”, and they play the main roles in the Slavic and Baltic “pantheon”. They are in continuous conflict and for a reason too. Namely, when Veles leaves his living space (the bottom of trees or tree roots, lowlands), he becomes dangerous to his opponent, especially to human society. However, he is not dangerous while he is in his living area.

Perun's deadly weapon is lightning or the axe (in folk tradition it is believed that when lightning strikes the ground it returns to the surface in a while; in the same way stone axes from the stone age are considered as lightning).

However, the upper layer of Slavic pagan religion was dispelled in time, and Perun's role was taken over by St. Elias, St. Michael, to some extent by St. Peter and St. George, whereas Veles's role was taken over by St. Nicholas.

It is the intention of the paper to stress that another possible Perun's epiclesis was found in the Croatian historical and cultural fringe area, in the person of Franjo Marčetin at Podravina's Martinci (Felsőszentmárton), near Szigetvár.

Key words: mythology; epiclesis; Perun – Veles; Franjo Marčetin; snake-women; the devil; arbor mundi – willow, oak-tree; axe, fragmentation; cyclicity; battle